

Qo'lyozma huquqida
UO'K: 336.22(575.1)

TURAYEV ALIJON AKMAL O'G'LI

SOLIQ TO'LOVCHILAR FAOLIYATINI SOLIQ MEXANIZMI
VOSITASIDA TARTIBGA SOLISHNI TAKOMILLASHTIRISH

08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit

iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd)
ilmiy darajasini olish uchun yozilgan
DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar:
iqtisodiyot fanlari doktori(DSc) B.B.Ibragimov

MUNDARIJA

	KIRISH.....	3
I BOB	IQTISODIYOTNI SOLIQ MEXANIZMI ORQALI TARTIBGA SOLISHNING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI	
1.1-§.	Soliq mexanizmi orqali soliq to'lovchilar faoliyatini tartibga solishning nazariy masalalari.....	11
1.2-§.	Soliq munosabatlarini tartibga solishda soliq mexanizmidan foydalanish masalalari.....	18
1.3-§.	Iqtisodiyotni soliq mexanizmi orqali tartibga solishning huquqiy asoslari.....	35
	Birinchi bob bo'yicha xulosalar.....	43
II BOB	SOLIQ TO'LOVCHILAR FAOLIYATINI SOLIQ MEXANIZMI ORQALI TARTIBGA SOLISH AMALIYOTI TAHLILI	
2.1-§.	Xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy-xo'jalik faoliyatiga soliq siyosatining ta'siri tahlili.....	44
2.2-§.	Soliq to'lovchilar faoliyatini investitsiyalar orqali rag'batlantirish.....	60
2.3-§.	Soliq mexanizmlari soliq to'lovchilar faoliyatiga ta'sirini baholash yo'llari.....	77
	Ikkinchi bob bo'yicha xulosalar.....	92
III BOB	SOLIQ MEXANIZMI ORQALI IQTISODIYOTNI TARTIBGA SOLISHNI TAKOMILLASHTIRISH	
3.1-§.	Xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy-xo'jalik faoliyatini soliq mexanizmi orqali tartibga solishning samaradorligini oshirish.....	93
3.2-§.	Soliq to'lovchilar faoliyatini soliq mexanizmi orqali tartibga solishning xorij tajribasi.....	105
3.3-§.	Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini rivojlantirishda soliq mexanizmidan samarali foydalanishni takomillashtirish.....	111
	Uchinchi bob bo'yicha xulosalar.....	115
	XULOSA.....	117
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	119
	ILOVALAR.....	133

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahonda global moliyaviy beqarorlikning kuchayishi sharoitida budget tushumlari barqarorligini ta'minlash soliq to'lovchilar faoliyatini soliq mexanizmi vositasida tartibga solishni takomillashtirishning ahamiyatini oshirmoqda. Olimlar, siyosatchilar va biznes rahbarlari soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirishda "soliq munosabatlarining samaradorligi va natijaviyligini oshirish vositasi sifatida, turli toifadagi soliqqa tortish tartibi va soliq solinadigan bazani aniqlashdagi tafovutlarni olib tashlashni taklif qiladi"¹. Jahon bankining tavsiyasida "soliq bazasini kengaytirish va chuqurlashtirish orqali ichki resurslarni safarbar qilish mamlakatning tashqi moliyalashtirishga (masalan, xalqaro yordam, rivojlanish yordami va chetdan qarz olish) qaramligini kamaytiradi, shu bilan birga hukumatning javobgarligi, tezkorligi va institutsional salohiyatini yanada kengroq yaxshilashga yordam beradi"² deb ta'kidlangan. Bu esa soliq to'lovchilar faoliyatini soliq mexanizmi vositasida tartibga solishni takomillashtirish borasida ilmiy tadqiqotlarni olib borishni talab etadi.

Xalqaro amaliyotda, soliq to'lovchilar faoliyatini soliq mexanizmi vositasida tartibga solishni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Iqtisodiyotni soliq mexanizmi orqali tartibga solishda soliq maslahati xizmatlari ko'rsatish tizimini, soliq auditi va kameral soliq tekshiruvlari natijalari bo'yicha qo'shimcha hisoblangan soliqlar summalarini va moliyaviy sanksiyalarni undirish mexanizmlarini takomillashtirish, soliq hisobotlarini tuzish va taqdim etish tizimini tahlil qilishning uslubiy asoslarini ishlab chiqish, soliq yuki darajasini aniqlash amaliyoti orqali soliq mexanizmi samaradorligini baholash, elektron soliq tizimiga bo'lgan munosabat va soliq qonunchiligiga rioya qilish o'rtasidagi munosabatlarda elektron soliq tizimini qabul qilish masalalari bu boradagi ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

¹ Jorgenson, D. W., & Yun, K.-Y. (2013). Taxation, efficiency and economic growth. In P. Dixon & D. Jorgenson (Eds.), *Handbook of Computable General Equilibrium Modeling* (Vol. 1) (pp. 659-741). Amsterdam: Elsevier.

² Innovations in Tax Compliance, February 17, 2022. - <https://www.worldbank.org/en/topic/macroeconomics/brief/innovations-in-tax-compliance>

O‘zbekiston Respublikasida soliq to‘lovchilar faoliyatini soliq mexanizmi vositasida tartibga solishni takomillashtirish bugungi kunning dolzarb masalasi bo‘lib qolmoqda. Tahlillarga ko‘ra soliq ma‘muriyatchiligi raqamlashtirilishi oqibatida “Mobil to‘lov provayderlari, elektron kassa apparatlari, onlayn bozorlar va boshqa raqamli manbalardan olingan global ma‘lumotlar hajmi 2020-yildan 2024-yilgacha qariyb uch barobar oshganligini ko‘rishimiz mumkin”³. Xo‘jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini soliqlar orqali tartibga solishning natijaviyligini oshirish soliq solishning xorij tajribasini o‘rganish va uning ijobiy tomonlarini mamlakatimiz amaliyotida qo‘llashga yo‘naltirilgan ilmiy tadqiqotlarning amalga oshirilishi maqsadga muvofiq.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 8-apreldagi PF-101-son “Tadbirkorlik muhitini yaxshilash va xususiy sektorni rivojlantirish orqali barqaror iqtisodiy o‘sish uchun shart-sharoitlar yaratish borasidagi navbatdagi islohotlar to‘g‘risida”, 2022-yil 30-dekabrda PF-287-son “Respublika hududlarini toifalarga ajratish va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashning tabaqalashtirilgan tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2022-yil 28-iyundagi PF-162-son “Soliq ma‘muriyatchiligini isloh qilish davrida biznes uchun qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonlari, 2023-yil 4-sentyabrda PQ-292 son “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan 2023-yildagi ochiq muloqotida belgilangan vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2023-yil 29-dekabrda PQ-422-son “O‘zbekiston Respublikasining «2024-yil uchun O‘zbekiston Respublikasining davlat budjeti to‘g‘risida»gi qonuni ijrosini ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishi ustuvor yo‘nalishlariga mosligi. Mazkur tadqiqot respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining I. «Demokratik va huquqiy jamiyatni ma‘naviy-axloqiy hamda

³ <https://blogs.worldbank.org/voices/why-tax-administrations-are-embracing-digital-transformation>